

ՇՏԵՄԵՐԸ

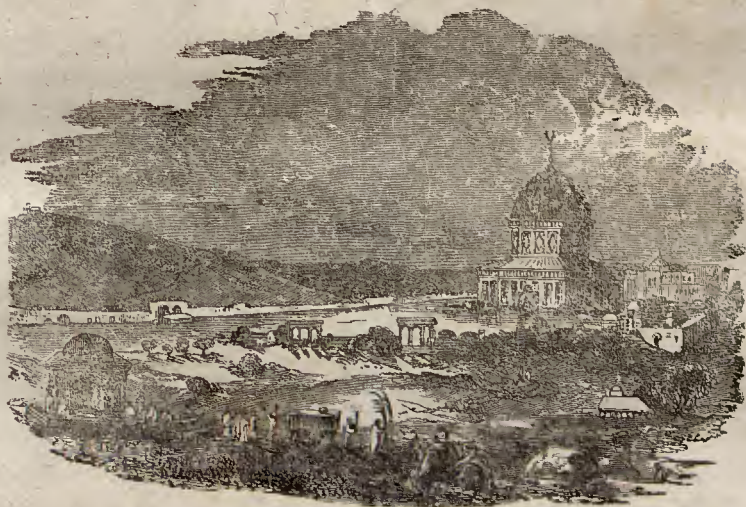
ՊԻՏԸՆԻ ԳԻՏԵԼՆԵՑ

ՀԱՏՈՐ 3.

ՄԱՐՏ 1. 1841.

ԹԻՒ 27.

ՆՐՈՒՍԵՂԻՍ

ՍՈՐԷ ԲԱՊԱՅ:

Երևասողեմ թէպէտ և իր բարձր վիճակէն ինկած է, թէպէտ և իր փառքէն մերկացած է, բայց սրակա չէ ինքրզինքին ձգելու ամէն անոնք՝ որոնք անցած գացած օրերուն դիպուածներուն մէջը շահակտ բաներ ըլլալ կրնանան: Ուրեմն զարմանք չէ որ ան հին քաղքին նմանութիւնը՝ որն որ հիմայ կը կենայ, ծերը ու տղան մէկտեղ ինքրզինքին ձգէ՝ որ իր գեղեցկութեամբ խառնրված հիմակլան աւերակ վիճակին վրայ նայելով իրենց հետաքրքրութիւնը լեցունեն, տեսնալով ան քաղաքը՝ որն որ երբեմն էր սիրելի Մատուոյ:

Մէկ տեղ մը՝ որ տառնրեօթը անգամ կրակով ու սուրով և անգաղար պատեցողմներուն հիմնայատակ աւերմունքներովը քանդրված է, հարկաւ առանց պաւ մը զգալու չի նայվիր անոր վրայ: Հրէաները հոս կրպտտերադմէին, պաշտպանելու իրենց սուրբ քաղաքը՝ իրենց տաճարը և տապանակ ուխտին: Եւ տեղս Հռովմայե

ցոյց յաղթական զօրքերը սաստիկ կատաղութեամբ ան զօրսուոր պաշտպանող պարիսպները վար կործանեցին, ու Մատուոյ ժողովուրդը սուրին բերնովը զարկին: Եւ տեղս Սարակինտաց զօրքերը ապականիչ մարտի նման աւերմունքը չորս կողմէն տարածեցին. և աս տեղս դարձեալ ինքրզինքնին Վրիտոնեայ կոչող նախապաշարեալ մարդիկները ջուրի նման ազատաբար իրենց արիւնը թափեցին ան կռիւին մէջ, որ իրենք Սուրբ Պատերազմ ըսին: Եւ տեղս Եսորեստանցիք՝ Բաբելոնացիք՝ Եգիպտացիք՝ Պարթևները՝ Պարսիկները՝ և Տաճկները իրարու ետեւէ եկան յափշտակութեամբ և սպաննութեամբ:

Պատմութեանց մէջ ուր որ Երևասողեմի աւերմունքը ստորադրված է՝ Մատուածային բարկութեան մէկ արձանն է, որուն վրայ առանց վախնալու և սոսկալու չի կըրնար մտածվիլ: Հոն բարձր կըցուցվի Մատուոյ արդար դատաստանը ապստամբ և

խստաստարանոց ժողովուրդին : Ո՞վ ինքը՝
զինքը խստացուց անոր դէմ՝ և յաջողու-
թիւն գտաւ :

Լս սուրբ քաղքին վրայ եկած զանազան
կործանմունքները զանց ընելով՝ Քրիստոսի
մարդարեութիւնովը Տիտոսին ձեռօքը եղած
ան մեծ կործանումին վրայ քանի մը բոլե-
խօսինք : Երբոր Տիտոս քաղքը պաշարեց,
վեցհարիւր հազար Հրէայ կորսեցան
սովէն : Սովը շատ սաստիկ էր ան երկրին
մէջը . քանզի թշնամիին զինուորված ձեռքը
գիշեր ցորեկ դուռները կը պահէր : Մէկ
միլիօնէն էլիւ սուրով սպանվեցան, և ին-
նըսունքօթը հազար հոգի գերի գացին : Ըս
աւերմունքը շատ ծանր էր . աս կործանու-
մը իրաւունքն աւելց Նրուսաղէմը, և անոր
մեծութիւնը ցածցուց գետինն հետ հաւա-
սար բրաւ :

Նրուսաղէմ հիմայ Տաճկաց՝ Երաբացոյ՝
Քրիստոնէից և Հրէից բնակարան է : Հը-
րէաները քիչ են, և խիստ աղքատ ու շատ
նեղութեան տակ :

Սգկիթները շատ հոյակապ շինվածքներ
են, մանաւանդ Լձմէրին մզկիկը՝ որ Սա-
րակինոսեան ճարտարապետութեան ամե-
նալաւ օրինակն է բոլոր աշխարհի մէջ :
Ըս հոյակապ տաճարը կը կարծովի թէ Սո-
ղոմոնին շինած տաճարին տեղն է, որ Հե-
բուսացի Սունայի կալին տեղը շինվեցաւ
Լմովհացուց լեռանը վրայ, ուր որ Լէհօ-
վո Վաւիթին երեցաւ, ք. Մատթ. ք. 1, և ուր
որ ան երևելի փառքը տեսնելիցաւ : Ըս
մզկիթը Լձմէր խալիֆային ձեռօքը շինվե-
ցաւ, և Սահմետականաց մէջ Մէքքէէն
եռքը ասիկա կըսեալի սուրբ տեղ : Խա-
չակիներուն սուրբ պատերազմին ատենը
Քրիստոնէից եկեղեցի եղաւ աս մզկիթը .
բայց երբոր անոնք քաղքը ձգեցին, Սա-
լաին բոլոր մզկիթը մինչև վարդեջուրով
լլալ չի տըլաւ նէ ներս չի մտաւ : Իր ձեւը
կանոնաւոր ութանկիւնի է՝ ամէն մէկ կողմը
եօթանասուն ոտք լայնութեամբ : Չորս
դուռ ունի՝ որոնց իւրաքանչիւրը աշխարհիս
գլխաւոր կողմերուն դէմը շինված են : Ը-
ռաջներ կը կոչվի Պապ էլ Կարպ՝ Երեւմ-
տեան կողմին վրայ . երկրորդը՝ Պապ Նէպ-
պէ Տափուտ՝ կամ Վաւիթին դուռը՝ Երե-
ւելեան կողմը . երրորդը՝ Պապ էլ Քէպլա՝

կամ աղօթքի դուռ՝ Հարաւային կողմը . և
չորրորդը՝ Պապ էլ Ղիննա՝ կամ երկինքին
դուռը՝ Հիւսիսային կողմը : Ըս դռներուն
իւրաքանչիւրը մէկ մէկ փայտաշէն դաւիթ
ունին՝ խել մը բարձրութեամբ, բայց ի
Պապ էլ Քէպլաէն որ շատ գեղեցիկ գա-
ւիթ մը ունի ութը հատ մարմարեօնէ Կո-
րնթեան սիւներու վրայ կայնած : Պատե-
րուն վարի կողմերուն երեսը մարմար պա-
տած է՝ որ յայնպէս շատ հին ըլլալ կե-
րեայ . քարերը ճերմակ են կապուտ
գոյն բիծերով . երբեմն ալ բոլորովին
կապուտ կտորներ վարպետութեամբ ա-
նոնց մէջը խառնեւ են : Պատերուն վե-
րի կողմը ութը մատի չափ քառակուսի
մանր ճինէր պատած է տեսակ տեսակ
գուներով, որոնց մէջը գլխաւոր գոյնը
կապուտն է, և Գուրանին մէջէն խօսքեր
կան գրված անոնց վրայ : Ըն չորս կողմերը
որոնք դուռ չունին՝ եօթեական հատ աղէկ
իւրաքանչիւր համեմատած պատուհաններ ունին
ապակիներով . մէկալ դուռ ունեցող չորս
կողմերը միայն վեցական պատուհան ունին :
Հեղուներ կամաց կամաց կը բարձրենայ մին-
չև դայ հասնի ան ուղղահայեաց պատին՝
որուն վրայ դմբէթը հաստատված է, ինչ-
պէս որ պատկերին մէջը կերեայ . դմբէթն
ալ ներկած ճինէրով պատած է, որոնք
բազմակերպ գեղեցիկ վարպետութիւնե-
րով շարված են : Վմբէթը՝ որն որ առաջին
Սուլթան Սիւլէյմանը շինել տուաւ, գնտա-
ձե է՝ դուրսի կողմը կապար պատած, ու ու-
կեղծեալ կէս լուսինով մը պսակված,
ինչպէս որ բոլոր մզկիթները անանկ կըլլան :
Բայց իննըսուն ոտք բարձրութիւն ունի .
և վերի կողմի անուշ գոյները վարի կողմի
կապուտ ու ճերմակ մարմարներուն հետը
շատ կը գեղեցկացունեն մզկիթը :

Բայց մենք ասիկա տեսնալու համար չենք
երթար Նրուսաղէմ : Քրիստոնէայ ուխտա-
ւորը թէ և քիչ մը ատեն Սահմետական-
ներուն աս հոյակապ շէնքը տեսնալով կը-
յափշտակի, բայց իր խորհուրդները խկոյն
էվել շահուէտ բաներու վրայ կը դառնան :
Ընքը էվելի դուրովից ակնածութիւն մը
ունենալ կըզգայ իր վրայ, և կը բաղձայ իր
սիրելի Փրկիչին տնօրինական տեղերը
տեսնալ :

Արդ՝ ան լեռը որ պատկերին մէջը ձախ կողմը կրտսնովի՝ ճշմարտապէս Չիթենեաց լեռն է մի, ուր որ Յիսուս և իր աշակերտները շատ անգամ կը ժողովէին : Այո՛, ան նոյն լեռն է . ժամանակը՝ որ ամէն բաները կը փոխափոխէ, կարելի է որ քանի մը կողմանէ ան տեղին երևոյթը փոխած ըլլայ . և սակայն տեղը նոյն է, և ճիթենին հին ատենին պէս պողաքեր է հոն : Ան տեղը դժուարին ճամբայ մը կայ որ լեռնէն կանցնի, ու ան Երեբովի վտանգաւոր ճամբան է . և Չիթենեաց լեռնն ոտքը Գեթսեմանիի պարտեղն է :

Հոն՝ ան սրբազան և յատուկ տեղը յայտնեց Քրիստոս իր սէրը և շնորհքը : Ո՛վ դուն՝ Գեթսեմանիին պարտեղը, ինչպէս փափաքելի է ինծի սուրբ մոռածութեան մը պարապել քու վրայովը, ուր որ Յիսուս ծոնկի վրայ ինկաւ՝ ու մահացուցիչ մեղքին դառնաղէտ անէծքը իր ներսիդին զգաց, որ ատեն իմ վրաս ունեցած զօրաւոր սէրը զինքը խոնարհեցուց և աւրին քրտինք քրտնել տուաւ իրեն : Այն, որչափ կը բաղձամ ես ան նոյն տեղը ծոնկի վրայ ինկաւ ու մեղաւորաց բարեկամին աղաչել, որչափ կը ընձամ ես ան նոյն տեղը սրբազան հսկում մը ընել՝ ուր որ ինքը հսկեց, և նոյն տեղը լալ՝ ուր որ ինքը լալցաւ :

Աս լեռանը վրայ կայնեցաւ Փրկիչը, ու քաղաքին վրայ լացաւ : Ի՞նչպէս ազդու էին իր խօսքերը երբոր բսաւ, «Աս շնուածքները կրտսնանսկոր, քար մը քարի մը վրայ չի պիտի մնայ հոն որ չի քակվի» : Եւ դարձեալ քաղաքին ըսաւ, «Բանգի օրեր պիտի դան քու վրայ, որ քու թշնամիներդ քու բոլորտիքդ պատնէշ պիտի ձգեն ու քեզ պիտի պաշարեն, և ամէն կողմէն քեզ պիտի պահեն, ու հիմնադրատակ պիտի ընեն քեզ և քու զաւակներդ քու մէջը, ու քու մէջը քար մը քարի վրայ չի պիտի թողուն» : Աս հարգարէութիւնը ճիշտ ըսվածին պէս կատարեցաւ :

Կարելի է որ սուրբ քաղաքին այցելութեան դացողներուն շատը հետաքրքրութիւն ընելով հարցունեն, թէ՛ ի՞նչպէս գիտնամ թէ ան ինծի ցուցված տեղովանքը ճիշտ ան տեղերը ըլլան, ուր որ Սուրբ

Գրոց մէջը պատմոված դիպուածները կատարվեցան : Ի՞նչպէս գիտնամ թէ խաբված չեմ ես : Աս հարցմունքին յատուկ պատասխանը աս է . չեմ կրնար դուն մէկ փաստ մը ցուցնելով տարակուսիլ թէ Երուսաղէմը հիմայ ուր է նէ առաջուց ան նոյն տեղը եղած չըլլայ . ասիկա պատմութեանց ստոյգ վկայութիւններովը կը հաստատուի, ինչպէս որ քաղաքին դիրքէն ալ՝ որ կը թուի թէ մէկ ընդարձակ ամփիթէատրոնի մը մէջ տեղը լեռներով ու բլուրներով չորս կողմէն պատած է, ինչպէս որ Գաւիթ գրեց, Երուսաղէմն բոլորտիքը լեռներ են : Եւ րուսաղէմ քաղաքին տեղը իր հին տեղը ըլլալը անանկ հաստատված է՝ որուն վրայ վէճ չի կրնար ըլլալ, թէ և իր ներսի կողմը մասնաւոր տեղերու դիրքին վրայով տարբեր կարծիքներ ալ ըլլայ : Աս տարբեր կարծիքները կը լան յաջորդական դարերու մէջ քաղաքի մը արտաքին երևոյթին փոփոխութիւններէն քան թէ ուրիշ պատմաւորներէ : Եւ հիմակվան Չիթենեաց լեռը Փրկիչին կայնած ան հին լեռանը հետ նոյն ըլլալը՝ ու Եւթիմի մեկիթին տեղը ան հին տաճարին տեղը ըլլալը անանկ ճշմարիտ է՝ որոնց վրայ տարակուսութիւն կամ վէճ չըլլար, ինչպէս որ չենք տարակուսիր թէ Օմիւռնիա՝ ուր որ կը բնակէինք, ան նոյն քաղաքն է՝ ուր որ Յայտնութեան մէջի Թուղթերուն մէկը խրկվեցաւ :

Աս քաղաքիս մէջը մէկ տեղ մըն էր ուր որ մեր Փրկիչը Յիսուս Հռովմայեցոյ զինուորներուն դառն նախատինքները՝ զինքը հալածող չրէից քինախնդիր չարակամութիւնները իր վրան ընդունեց, թէպէտ և ճիշտ որ տեղը ըլլալը չենք կրնար որոշել : Հոն ձաղկըվելէն ետքը ծիրանիով հագվեցաւ, ու իր սրբազան երեսները փուշէ պսակով ծակծրկեցան : Հոն իր վրայ ծիծաղեցան, իր երեսը թուքին, ու զինքը աւին տարին խաչը հանելու : Հոն ինքը հաղար ութը հարիւր տարիէն էվելի առաջ՝ «մեր մեղքերուն համար վերաւորվեցաւ, ու մեր անօրէնութիւններուն համար պաշտօնավեցաւ», իր խաչովը բերնաւորված ու մարդոցմէ անարդրված ու երեսէ ինկած : Ասայի մարդարէին ըսածին պէս՝ «իր խոնարհութեանը համար իր դատաստանը վեր-

ցրվեցաւ, ու անոր ցեղը ո՛վ պիտի ցուցը նէ. քանզի իր կեանքը երկիրէն կը վերնայ. իմ ժողովուրդիս անօրէնութեանը համար մահուան մատնելուցաւ”:

Պոլսաբայի «Էնկերոն» լրաց:

Սեխը Պոլսաբայի միջոցներուն ամենէն ընտիրն է: Պապէր Պոլսաբայի թագաւորը թուրքաստանի սեխի մը վրայ արցունք է թափեր, որն որ Հնդկաստանի մէջ կտրեր է իր յաղթութիւն ընելէն ետքը. քանզի անոր համը իր հայրենի երկիրը և անոր ուրիշ քաները իրեն միտքը ձգեր է: Երկու տեսակ տարբեր սեխեր կան. որոնք բնակիչները տաք սեխ ու պաղ սեխ կրկնեն: Եւ ջինը հունիս ամսուն մէջը կը հասնի, Հնդկաստանի հասարակ սեխին պէս է, և համն ալ ոնկից աղէկ չէ. մէկալը հունիսի մէջ կը հասնի, ու բուն թուրքաստանի սեխն է. իր երկուքը ձմերուկէն չի տարբերիր ու եօթը ամիսը կը մննայ կը հասնի: Հասարակ սեխէն շատ մեծ է. ընդհանրապէս հաւկիթի ձև ունի, ու իր շրջապատը երկու և իրէք ոտքէն է վել կը լայ: Ոմանք է վելի մեծ են. և անոնք որ աշունին կը հասնին, չորս ոտքէն է վել շրջապատ կու նենան: Սարդ կը կարծէ թէ շատ մեծ բաները անուշահամ չեն կընար ըլլալ, բայց ուրիշ պտուղ մը չի կայ որ Պոլսաբայի սեխին պէս անուշահամ ըլլայ: Եւ միշտ իբրեւ ոչինչ պտուղ մը կը սեպէի սեխը՝ մինչև որ ան երկիրը գացի. և չեմ հաւատար թէ մէկը պիտի հաւատայ անոր բարեհամութեանը մինչև որ ինքը համը չառնէ: Հնդկաստանի՝ Վապուլիստանի՝ և Պարսկաստանի սեխերը ամենեւին չեն կըրնար անոր նմանիլ, ոչ ալ Սպահանի հըռչակաւոր սեխը: Սէջը կամ միսը քիչ մը պինտ է երկու մաստ հաստութեամբ, ու մինչև կեղևը անուշ է, որն որ բնակիչները անոր պարտականութեանը մեծ նշանը կը համարին: Եւ սեխերէն տեսակ մը ռուփ կը շնեն, որն որ զիւրութեամբ կարելի է շաքարի դարձունել: Եւ սեխերը քանի մը տեսակ են: Եւ մէնէն աղէկը՝ Քէօք՝ ճիւ կը կոչվի, ու կանաչ և դեղին կեղև ունի: Սէկ ուրիշը Եւ Նէօպէթ կըս-

վի. գոյնը դեղին է և ինքը շատ պատուական է: Չմուսն սեխը մութ կանաչ գոյն ունի՝ որ կը կոչվի Վարա Վապուլք, ու կըսվի թէ ամենէն գերազանց է: Կերկայ թէ Պոլսաբայ սեխին բուն տեղն է, որովհետեւ չոր կիւմայ՝ աւազոտ հող՝ և շատ զիւրութիւններ ունի անիկա բուսցունելու: Բոլոր տարին սեխ կը գտնուի, և միայն իրարմէ քիչ մը հեռու կախելով կը պահեն անիկա: Եւ մէնէն զիմաց կունը ձմեռան սեխն է: Պոլսաբայի ձմերուկներն ալ աղէկ են՝ ու անոնք ալ շատ մեծ կը լան. քսան հոգիի բաւական կընայ ըլլալ մէկը, ու կըսվի թէ երբեմն երկու հատը ձիւ մը բեռ կը լայ: Պոլսաբայի վարունդն ալ շատ աղնիւ է:

Պարսկաստանի լին:

Չի կայ մէկ չարիք մը որ կարող չըլլանք անոր դէմը ելլելու կամ անկից փախչելու ինչպէս զանց առնելով՝ պարտաւորութիւնը զիմանալին: Պարտաւորութեան զիւրութիւնը միշտ մեր ետեւէն կուգայ: Եւ տուծոյ նման ամէն տեղ ներկայ է ան: Թէ որ առտը վան թեւերը վրանիս առնենք՝ ու ծովին խիտ հեռու մասերուն մէջը բնակինք, մեր կատարած պարտաւորութիւնը և զանց առնելով՝ պարտաւորութիւնը մեր հետն է, մեր երջանկութեանը կամ թշուառութեանը համար: Թէ որ ըսենք թէ մ'թուլութիւնը պիտի ծածկէ մեզ, մ'թուլութեան մէջ ալ՝ ինտոր որ լուսին մէջը, մեր պարտաւորութիւնները հետեւին են: Ոչ անոնց զօրութեանէն կընանք հեռանալ, ոչ անոնց ներկայութեանէն կընանք փախչիլ: Եւ անոնք մեր հետն են աս կեանքիս մէջը, մեր հետը պիտի ըլլան աս կեանքիս վախճանին, և յաւիտենականութեան մէջ մտնալուս ետքն ալ տակաւին պարտաւորութեան զիւրութիւնը մեր հետը պիտի ըլլայ, կամ անիկա զանց ընելուս համար մեզ տանջելու, կամ Եւտուծոյ շնորհքով անիկա կատարելուս համար մեզ մխիթարելու:

Վարդապետ և Գրիգոր:

Վարդապետ մտքերնիս զիւրութեան նիւթերով կը լեցունէ, բայց մտածելն է որ կարգաւորեն մերինը կընէ:

Սեխ, գալուս: Ուրիշ. Էնկերոն:

Չմերուկի, Գրիգոր: Սարունդ, Կրկայ:

Բրեժտի :

Բրեժտիին սկաւառակը անանկ տարա-
պայման լուսափայլութիւն մը ունի՝ որ
շատ դարերէ ՚ի վեր կրկարծութիւն թէ ա-
րեւին մակերեւոյթը միօրինակ և անքնդմի-
ջահատ բոց մըն է լուսի : Բայց սակայն
երբոր անոր նայելու բլանք աւարկաները
չափաւոր մեծ ցուցունող զիտակով մ'ալ՝
որուն աստիկին ներկած բլայ կամ ծախով
սկզուցած արեգակին ճառագայթներուն
մէկ մասը արգիլելու համար , կրտսնանք
որ զանազան մեծութեամբ և ձևով խել
մը սե բիծեր կան իր մակերեւոյթին վրայ
տեղ տեղ : Ըս բիծերէն անանք անանկ
մեծ են՝ որ երբեմն լոկ աչքով ալ կրտս-
նովին : Ըսանք պինտ առաջ 17-րորդ դա-
րուն սկիզբին տեսնելեցան , և խիւղն ա-
սանց տեսնելէն ետքը բնութիւններ ե-
ղան առ բիծերուն բնութեանը և որսոճա-
ւին վրայ , ու հետեւապէս զանազան կար-
ծիքներ ծագեցան ասանկ հետաքրքրու-
թեան արժանաւոր նիւթի մը վրայ : Բայց
ամէնէն երևելի բանը որ առ բիծերուն
տեսնելէն զտնդիւնաւ , բուն խիւ արեւին
վերաբերեալ մէկ նոր ճշմարտութիւն մըն
է , այսինքն՝ արեգակին իր առանցքին վրայ
դառնալը , նաեւ որչափ ժամանակին մէջը
ան դարձուածը կատարելը : Ըս բիծերուն
արեգակին սկաւառակին վրայ արեւելքէն
դէպի արեւմուտը շարժումը զգուշութեամբ
նկատելէն ետքը ստուգելեցաւ թէ իր ա-
ռանցքին վրայ իր շրջանը 25 օրին 9 ժամին

և 56 րոպէին կրկատարելոր , և իր երեւ-
թական շրջանը՝ որ նոյն աստիկ երկիրս ալ
իր շրջանին վրայ շարժելէն կրկատաճաւ ,
27 օրը՝ 7 ժամը՝ ու 37 րոպէին մէջ կրկա-
տարելոր : Արեգակին վրայ ինչպէս որ
մութ գոյն բիծեր կան , անանկ փայլուն
բիծեր ալ կան :

Դիտակին հնարակէն մինչև հիւնց արե-
գակին մակերեւոյթին վրայի ասանկ բիծերը
շատ անգամ տեսնելեցան՝ երբեմն անոնցմէ
միայն հինգ կամ վեց հատը մէկտեղ , և եր-
բեմն դուրս մէկ հատը միայն : Ըս բիծերը
ինչպէս որ թուով շատ կրկափոխին , բա-
նակութեամբ կամ մեծութեամբ ալ կրկա-
փոխին : Երբեմն անանկ պարիկ են՝ որ հա-
զիւ թէ կրտսնովին , և երբեմն անանկ մեծ
են՝ որ բոլոր հողագունտէս մեծ է իրենց
չափը , սակայն քիչ անգամ լոկ աչքով
կարծելին : Ըս բիծերուն բնութեանը և ա-
րեգակին հետ ինչ առնչութիւն ունենալուն
վրայ շատ բնութիւններ եղան : Ոմանք
կարծեցին թէ սրովհետեւ իրենց մեծութեա-
նը և թանձրութեանը կողմանէ զանազան
փոփոխութեան տակ են , պարտին ասանկ
աստիկ նօրէն զոյանալ անանք , և նօրէն ա-
րեգակին բոլորափքը ոչնչանալ , կամ թէ՛
կարծեցին որ անանք սեռակ մը արեգակնայ-
ին ամպեր են , և թէ՛ հետեւապէս արեգակը
մթնոլորտ ունենալու է : Ըսանք որ կը հաւա-
տային թէ արեգակը խիստ մեծ հրեղէն մար-
մին մըն է՝ միշտ հալած վիճակի մը մէջ ,
կարծեցին թէ ան բիծերը զիմահար նիւթին
մեծամեծ հատորներուն բարձր մասունքնե-
րն են՝ երբեմն փայլուն և երբեմն մութ ,
որ ան հալած նիւթին անկանոն շարժումովը
երբեմն արեգակին մակերեւոյթին վրայ
կըլողան և երբեմն ան նիւթին մէջը կըն-
կըղմին ու չեն տեսնելի : Ըսնովմէ է որ
բիծերուն շատերը օրէ օր պարիկ կըրեան ,
և իրենց շրթունքները մասնաւոր փայլու-
նութիւն մը ունին : Էրբէլ առ նիւթիս վրայ
տարբեր կարծիք ունեցաւ : Ինքը կարծեց
թէ արեգակը զիմահար և պիտակալ մար-
մին մըն է , որ մեր երկրին պէս լեռներ
ու ձորեր ունի , որոնք սեղիւ թէ՛ նոյն
հասկանալութեամբ մեծ են որչափ որ արե-
գակը երկրէս մեծ է : Թէ անիկա լուսաւոր
մթնոլորտով մը շրջապատած է , ուսկից իր

լոյսը մեզի կը ճառագայթէ . թէ սա մ'Թնոլորտին քանի մը տեղերը երբեմն անանկ թափանցիկ են՝ որ անոնց մէջէն արեգակին մարմինը կը տեսնուի . թէ արեգակին վրայի մութ բիծը իր մակերևոյթին մէկ մասն է ասանկ տեսնուիւմ , և թէ՛ լուսաւոր բիծերը ընդհանրապէս լոյս գոյացունող նիւթին զօրաւոր մասունքներուն մէկ տեղ ժողովրդիկ թանձրանալն է : Արիշխաւքով մութ բիծերուն գոնէ մէկ քանինները ուրիշ քան չեն՝ հապա արեգակնային լեռներուն իր լուսաւոր մ'Թնոլորտին մէջէն դուրս ելած բարձր գլուխները , ու լուսաւոր բիծերը արեգակին երեսի բարձրիկէ մասունքները սրոնք ելիւի կը պայծառանան ան լուսաւոր մ'Թնոլորտով : Հերշէլ կը կարծէ ևս թէ արեգակին ճառագայթները իրենցմէ ջերմութիւն չունին , հապա միայն ուրիշ նիւթերու վրայ ներգործելով ջերմութիւն կը ծնանին : Աւ թէ՛ յատկապէս խօսելով արեգակն ալ նախնական մոլորակ մըն է մեր դրութեան մէջը , որ իր բոլոր արեւ նեակներովը ուրիշ մեծագոյն արեգակի մը բոլորաբեր կը զառնայ : Արջապէս կը յաւատանայ հաւանական կարծել ևս թէ արեգակն ալ բնակիչներ ունի , որոնց դրծարանները ան ահագին գունդին սեպհական եղած հանգամանքներուն յարմարված են :

Օարմանալի երևոյթ մը կը տեսնուի երբեմն արեգակէն պատճառեալ՝ տարիին քանի մը եղանակներուն մէջ , մանաւանդ Մարտի սկիզբին , արեգակին ծագէլէն քիչ մը առաջ կամ մարը մտնալէն քիչ մը ետքը : Ես երևոյթը կը կոչուի լոյս Օղդիակոսի , իր դոյնը ճերմակի մօտ է , բայց անանկ նուազ է և թուլ որ իր մէջէն աստղերը կը տեսնուի : Ես լոյսը կ'անուանէ և՛ որուն հիմը կամ արմատը արեգակին կողմը դարձած է , բայց զլուսը արեգակէն վեր 45 աստիճանէն մինչև 125 աստիճանի կը հասնի : Ելլեցած դոմիլին տակը զրեթէ միշտ կը տեսնուի : Եսոր պատճառը ամենեւին ստուգված չէ միտքը համոզելու չափ . բայց հաւանականաբար մ'Թնոլորտին քանի մը հանգամանքներէն սլատճառեալ է :

Բայց՝ սա լուսաւորին բնութեանը վրայ ով ասկից ելել քննութիւն չընելով՝ որովհետեւ իր վրայովը միայն քիչ մը բանի

կրնանք տեղեակ ըլլալ , անկից քաղած բազմաթիւ բարութիւններնիս պարտին սորվեցունել մեզի պաշտել և բարձրացունել անոր շնորհքը՝ որ իր արեւը չարերուն ու բարիներուն վրայ կը ծագէ : Ասեւ իր վրայի բիծերէն ալ կը սորվինք չանարդել ան անձինքներուն դերագանցութիւնները և ահագինութիւնները՝ որոնք ոչ անբիւծ են և ոչ կատարեալ . ու զլուսը թամբ և բնականաբար մեր խորհուրդները կրնանք դարձունել ան անբիւծ Լըդարութեան Լըրեգակին Լստուծոյ Սուրբին վրայ , որ վերջապէս բոլոր իրեն հատուապող և հնազանդողները իր երկնաւոր Զօրը ամբողջ առջեւ պիտի կայնեցունէ անբիւծ և անարատ :

Յիշատիկ Պրնիսին Երազ :

Թիւ 9 :

Քրիստիանոս և Հաւատարիմ երբոր սեպէ թէ բոլորովին դուրս ելան ան անպատէն , Հաւատարիմ դիպաւածով մը իր ետին նայեցաւ , ու մէկը տեսաւ որ ետեւուն կուգարկոր , և ինքը կը ճանձնար անիկա : Ա՛հ , ըսաւ Հաւատարիմ ից եղջուր , ով է անկից եկողը : Ենտեւն Քրիստիանոս ալ նայեցաւ՝ ու ըսաւ : Ենիկա իմ պատուական բարեկամս Լեւտարանիչն է : Ա՛հ , լսի՛ն ալ պատուական բարեկամս է ան : Ինքն է որ զիս ան նեղ դրանք ճամբան դրաւ : Եսոր վրայ Լեւտարանիչ իրենց հասաւ , և ասանկ բարեկց գանոնք :

Լեւտարանիչ : Երազութիւն ձեզի՝ ով կաթողին սիրելիք , և խաղաղութիւն ձեզի օղնողներուն :

Քրիստիանոս : Բարի եկար , պատուական Լեւտարանիչ . քո ղեմքիդ երևոյթը իմ յաւիտենական բարեխաղութեան համար քո ունեցած վաղեմի մարդասիրութիւնդ և անխոնջ աշխատութիւնդ իմ միտքս կը բերէ :

Հաւատարիմ : Հաղար բարի եկար , ըսաւ բարեսէր Հաւատարիմը . մեզի պէս ողորմելի ճամբորդներուն որչափ քաղձալի է քո ընկերութիւնդ՝ ով քաղցրաբարոյ Լեւտարանիչ :

Լեւտարանիչ : Ենտեւն Լեւտարանիչը ըսաւ . Բարեկամներ , մեր վերջին իրարմէ զատվելուս ետքը ի՞նչպէս անցուցիք

կեանքերնիդ, ի՞նչ բաներու պատահեցաք, և ի՞նչպէս դուք ձեզի առաջնորդեցիք :

Ուստի Քրիստոնէոս և Հաւատարիմ Ճամբուն վրայ իրենց պատահած բոլոր բաները պատմեցին անոր . և ի՞նչպէս, ու ի՞նչ դժուարութիւնով մինչև անտեղը հասնելն զրուցեցին :

Մեծապէս ուրախ եմ՝ բաւ Մեծաբաւ նիչ, չէ թէ փորձութիւններու պատահելուդ համար, հապա յաղթող գտնովէլ նուղ, և մինչև աս օրը Ճամբուն մէջը շարունակելուդ համար, թէպէտ և բազմապատիկ տկարութեամբ պաշարված :

Մեծապէս ուրախ եմ կրնամ՝ աս բանիս վրայ, և ան ալ միազամայն ինծի համար և ձեզի համար : Եւ սերմանեցի՝ ու դուք հնձեցիք . և ան օրը կուգակոր՝ որ ատեն սերմանողը ու հնձողը մէկտեղ պիտի ուրախանան * . այսինքն՝ թէ որ համբերեցիք նէ, իր ժամանակին պիտի հնձէք առանց տկարանալու † : Պատկեր առ ջենիդ է, և անիկա անապական պատկ մըն է . անանկ վաղեցէք որ անիկա առնէք ‡ : Կան ոմանք որ աս պատկիս համար Ճամբայ կելլեն, և անոր համար շատ հեռու երթալուն ետքը՝ մէկ ուրիշը կուգայ և անիկա անոնցմէ կ'առնէ . ուրեմն աղէկ բռնեցէք ձեր ունեցածը, որ մէկը չառնէ ձեր պատկը : Գուք տակաւին սատանային հրացանին հասնելու միջոցէն դուրս ելած չէք . դուք տակաւին արիւն թափելու չափ պատերազմելով մեղքին դէմ չի կեցաք : Երթայութիւնը միշտ ձեր առջևը թող ըլլայ, ու աներևոյթ բաներուն վրայով հաստատուն հաւատք ունեցէք : Հանդերձեալ աշխարհին ասդի կողմը եղած մէկ բանը ձեր ներսի դիմին թող չի տիրէ : Եւ ամէն բանէն ելել աղէկ նայեցէք ձեր սիրտերուն և անոր ցանկութիւններուն . բանդի անոնք ամէն բաներէն ելելի խաբէրայ են, և տարապայման չար : Գայլախաղ բարի պէս ամուրջուցէք երեսնիդ . երկնից ու երկրի բոլոր կարողութիւնը ձեր կողմը ունիք :

Քրիստոնէոս շնորհակալ եղաւ իրեն իր յորդորմունքներուն համար . բայց բաւ ևս իրեն՝ թէ կուզեն որ մնացած Ճամբուն մէջ

ջը իրենց օգնութեանը համար քիչ մ'ալ խօսի . և մանաւանդ որ աղէկ գիտէին թէ ինքը մարգարէական հոգի ունէր և կրնար զրուցել իրենց՝ իրենց պատահելու բաները, ու նաև դէմ դնելու և անոնք յաղթելու կերպը : Եւ խնդիրն Հաւատարիմ ալ հաճութիւն ցուցուց . ուստի այսպէս սկսեց խօսիլ Մեծաբաւին :

Մեծաբաւին . Ի՛մ որդեակներս, աւետարանի ճշմարտութեան խօսքերուն մէջը լսած էք՝ թէ դուք շատ նեղութիւններով սլարտիք մօնալ երկնից թագաւորութիւնը . և դարձեալ թէ ամէն մէկ քաղքի մէջ կա պանքներ ու նեղութիւններ կրնապետն ձեռն : Ուստի չէք կրնար յոյս ունենալ թէ առանց այս ինչ կամ այն ինչ նեղութեան երկար ատեն ձեր Ճամբան պիտի երթաք : Գուք արդէն ձեր վրայ գտաք աս վկայութիւններուն ճշմարտութեանը մէկ՝ քանի փորձերը, և ուրիշներն ալ խնդոյն պիտի հետեւին : Քանզի՝ ինչպէս որ կրտսնաք, դուք հիմայ աս անապատէս սեպէ թէ դուրս ելած էք, և հետեւապէս շուտով պիտի հասնիք մէկ քաղք մը՝ որնոր շատ չանցած ձեր առջևը պիտի տեսնաք . և ան քաղքին մէջը չարաչար պիտի սպառնիք թշնամիներով, որոնք սատկազոյն ջանքեր պիտի ընեն ձեզ սպաննելու . և անշուշտ գիտեցէք որ մէկերնիդ կամ երկուքդ ալ ձեր բռնած վկայութիւնը արիւնով պիտի կրնէք . բայց սակայն հաւատարիմ կեցէք մինչև ի մահ, ու թագաւորը կենաց պատկը պիտի տայ ձեզի : Եւ՝ որ հոն պիտի մեռնի, թէպէտ և իր մահը ընական չըլլայ, և իր քաջած տանջանքները գուցէ մեծ ըլլան, բայց ինքը իր ընկերէն լաւ պիտի ըլլայ՝ չէ թէ միայն անոր համար՝ որ ինքը մէկալէն շուտով պիտի հասնի երկնային քաղաքը, հապա անոր համար ալ՝ որ շատ թեշուառութիւններէ ազատ պիտի մնայ, ուրոնց որ մէկալը իր մնացած Ճամբուն մէջը պատահելու է : Բայց երբոր քաղաքը երթաք, և իմ աս տեղը ձեզի պատմածներս լոված գտնաք նէ, անատենը ձեր բարեկամը յիշեցէք, ու դուք ձեզ մարդու պէս բռնեցէք, և ձեր հոգիներուն պահպանուլ թիւնը բարեգործութեամբ Մատուոյ յանձնեցէք՝ իբրեւ հաւատարիմ Ստեղծողի մը :

* (Յ. 7. 36 : † Գալաթ. 7. 9 : ‡ Թ. 1. 11 : 24—27 : § Եպիս. 7. 11 :

Լսիկց ետքը երազիս մէջը տեսայ՝ որ անապատէն դուրս ելլելնուն իսկոյն իրենց առջևը քաղաք մը տեսան : Քաղաքին ալ չունը Ունայնութիւն էր, և անոր մէջը տօնավաճառ մը կըլլար, որ կըկոչվէր Ունայնութեան Տօնավաճառ, ու բոլոր տարին կըտուէր : Լսիկա Ունայնութեան Տօնավաճառ կըկոչվէր՝ չէթէ միայն Ունայնութեան քաղքին մէջը ըլլալուն համար, հապա նաեւ հոն ծախված կամ հոն եկած բոլոր բաներն ալ ունայնութիւն ըլլալուն համար, ինչպէս որ խմատունը կըսէ, թէ՛ Լմէն դալու բաները ունայնութիւն է * :

Լս տօնավաճառը նոր բացված բան չէ, հապա հին ատենէ ՚ի վեր հատատալած բան մըն է : Քեզի անոր սկիզբը ցուցնեմ ես :

Հինգ հաղար տարիի չափ առաջ աս երկու համեստ մարդոցը պէս ճամբորդներ կային երկնային քաղաքը ճանապարհորդող և Բէեղղէբուղը՝ Լպողիոնը ու Լէգէոնը իրենց ընկերներուն հետ մէկ տեղ ան ճամբորդներուն ոտքին շաւիղէն խմանալով թէ անոնց երկնային քաղաքը երթալու ճամբան աս Ունայնութեան քաղքին մէջէն կիլիսկոր, աս տեղը տօնավաճառ մը հաստատուել խորհեցան. տօնավաճառ մը՝ որուն մէջը ամէն տեսակ ունայնութիւնները ծախվի, ու բոլոր տարին տուէ : Ուստի աս տօնավաճառին մէջը ամէն աս կերպը ապրանքներ կըծախվին. ինչպէս՝ տուններ, կալուածքներ, պաշտօններ, պատիւներ, աւագութիւններ, իշխանութիւններ, պատուանուններ, երկիրներ, թագաւորութիւններ, ցանկութիւններ, հաճութիւններ, և ամէն տեսակ հեշտութիւններ, ինչպէս պուշիկներ՝ կնիկներ՝ էրիկներ՝ զաւակներ՝ տէրեր՝ ծառաներ՝ կեանքեր՝ արիւններ՝ մարմիններ՝ հոգիներ, արծաթ՝ ոսկի՝ մարգրերիս՝ անդամանդ քարեր, և ինչ ըսես որ չի ծախվիր հոն :

Լսոնցմէ ՚ի զատ աս տօնավաճառին մէջը ամէն ատեն կըգտնւի ամէն տեսակ խորամանկութիւններ՝ խաբէութիւններ՝ զրօտանքներ՝ խաղեր՝ ծաղրածուներ՝ խեղկատակներ՝ անդամներ՝ սրիկաներ :

Հոս ձրի կըտեսնուին նաև բարձրագոյն աստիճանի գողութիւններ՝ սպաննութիւններ՝ շնութիւններ՝ սուտ երգում ընողներ :

Եւ ինչպէս որ ուրիշ պզտի տօնավաճառներուն մէջը զանազան թաղեր կամ փողոցներ կան յատուկ անուններով՝ ուր որ այս ինչ և այն ինչ ապրանքը կըծախվի, ասանկ հոս ալ աս տօնավաճառին ապրանքները շուտով գտնուվելու համար յատուկ տեղեր՝ թաղեր՝ փողոցներ կան, (այսինքն երկիրներ և թագաւորութիւններ) : Լսոր մէջն է Բրիտանացւոց թաղը, Վաղղիացւոց թաղը, Խաւացւոց թաղը, Պաանիացւոց թաղը, Վերմանացւոց թաղը 1, ուր որ զանազան ունայնութիւններ կըծախվին : Եւ ինչպէս որ ուրիշ տօնավաճառներուն ամէն մէկին մէջը մէյմէկ տեսակ ապրանք ուրիշներէն շատ կըգտնուվի, ասանկ աս տօնավաճառին մէջն ալ Հուովմայի ապրանքը և իր առուտուրը շատ յաջողակ է. միայն մեր Բնգղիացւոց աղբը քանի մը ուրիշ աղբերու հետ զգուանք մը ունեցան իր ապրանքներուն վրայ :

Լրդ՝ ինչպէս որ ըսի, երկնային քաղաքը երթալու ճամբան ճիշտ աս քաղաքին մէջէն կանցնի, ուր որ աս մեծ տօնավաճառը բացված է. և ան՝ որ հոն երթալ կուզէ ու աս քաղաքէն չանցնիր, հարկաւ աշխարհէն դուրս ելլալու է * : Իշխաններուն իշխանը հոս եղած ատենը աս քաղքին մէջէն անցաւ դնաց իր երկիրը, և ան ալ տօնավաճառի օր մը : Եւ ինչպէս որ կըկարծեմ, Բէեղղէբուղը՝ աս քաղաքին գլխաւոր իշխանը վնքը հրաւիրեց իր ունայնութիւններէն ծախու առնելու, մանաւանդ թէ տօնավաճառին իշխանը ուղեց ընել զանիկա՞ թէ որ քաղաքէն անցած ատենը պատուէ նէ զինքը : Եւ մանաւանդ անիկա ասանկ պատուաւոր մէկը ըլլալուն համար՝ Բէեղ

1 Ուստի ինչպէս : Պրնիան որ Բնգղիացւոց համար զրեց իր գիրքը, միայն այսչափ թաղեր կըթուէ. բայց կարգացողը կընայ ինքրմէն եվելցունել նաև հունաց թաղը, հաճկաց թաղը, Պարսկաց թաղը, Բքաբացւոց թաղը, Հայոց թաղը, և Ռուսաց թաղը :

* Սող. 40, 10, 1, 10, 8, 5, 5, 2—4, 11—17, 1, 17 :

* 2, 10, 10, 10 :

ղեբուղ փողոցէ փողոց պըտըտցուց զինքը , ու քիչ մը ատենին մէջը աշխարհի բոլոր թագաւորութիւնը ցուցուց անոր՝ որ եթէ հնար է նէ խաղաղութիւն և իր ունայնութիւն ներէն քիչ մը բան ծախու առնելու հրապուրէ ան օրհնած անձը : Բայց անիկա ան ապրանքներուն վրայ միտք չունենալով՝ աս ունայնութիւններուն մինչև անգամ ստակ մը չի տուած ձգեց քաղաքը գնաց* : Ուստի աս տօնավաճառը հին բան մըն է՝ երկար ժամանակէ ՚ի վեր հաստատուած , և շատ մեծ :

Լրդ՝ աս ճամբորդները՝ ըսածիս պէս հարկաւ աս տօնավաճառին մէջէն անցնելու էին : Պինտ աղէկ . ասանկ ըրին անոնք . բայց ահա խկոյն տօնավաճառին մէջը մը տաճնուն պէս , տօնավաճառին բոլոր ժողովուրդը իրար անցան , և բուն քաղաքը ևս սեպէ թէ աղմուկի մէջ ինկաւ ասոնց վրայով . և աս բանս քանի մը պատճառներու համար եղաւ : Բանդի ,

Նախ՝ ճանապարհորդները ան տեսակը հագուստով հագվեր էին՝ որ ան տօնավաճառին մէջը առուուոր ընողներուն բոլորին հագուստէն տարբեր էր : Ուստի բոլոր ժողովուրդը մեծապէս ապշած ասոնց վրայ կը նայէին . ոմանք կըսէին թէ խեղատակ են անոնք , ոմանք թէ յիմար են , և ոմանք թէ օտարական մարդիկ են † :

Երկրորդ՝ Լնչպէս որ իրենց հագուստին պատճառովը զարմանքի տակ ինկան , անոնց ալ իրենց խօսակցութեանը պատճառով . քանզի քիչերը կըհասկընային անոնց ըսածը : Եւ քանզի իրենք Բանանի լեզուն կըխօսէին , բայց տօնավաճառին ժողովուրդը աս աշխարհիս մարդիկներն էին : Ուստի տօնավաճառին մէկ ծարէն մինչև մէկալը ասոնք անոնց և անոնք ասոնց Բարբարոս կըթուէին † :

Երրորդ՝ Բայց ան որ քիչ խայտառակ չըրաւ վաճառականները , ան էր՝ որ աս ճամբորդները ամենեւին բանի տեղ չի սեպեցին անոնց ապրանքները : Մինչև անգամ անոնց վրայ նայելն ալ հոգերնին չըրին . և թէ որ կանչըվէին բան մը ծախու առնելու , ասոնք իրենց մատերը ականջէն

ներնուն զննելով կըկանչէին , Գարծուր իմ աչքերս որ ունայնութիւնը չի տեսնամ* , ու զէպի վեր նայելով կըսէին թէ իրենց տուրևաւը ու վաճառքը երկինքն է † :

Մէկն ալ աս մարդոցը ընթացքը տեսնալով՝ զէմերնին ելաւ ծաղրաբանութեամբ իրենց զրուցելու , Լնչ պիտի գնէք : Բայց անոնք ծանրութեամբ անոր վրայ նայելով ըսին . Մենք ճշմարտութիւն կըգնենք † : Եւ սիկա պատճառ մը եղաւ , ու սկսեցին ևս առաւել նախատել ան մարդիկը . ոմանք ծաղր կընէին , ոմանք կըքամահրէին , ու մանք նախատանքով կըխօսէին , և ոմանք ուրիշներուն կըկանչէին որ ծեծ տան աւանդ : Վերջապէս տօնավաճառին մէջը բանը աղմուկի և մեծ խուճովութեան դարձաւ , մինչև որ բոլոր կարգը խանդարեցաւ :

Աս միջոցիս տօնավաճառին իշխանին խկոյն լուր եկաւ , ու ինքը շուտով իջաւ և իր խիստ հաւատարիմ բարեկամներէն քանի մը հոգի որոշեց որ քննութիւն ընեն աս մարդոցը վրայ , որոնց պատճառովը տօնավաճառը գրեթէ տակնուվրայ եղած էր : Ուստի քննութեան բերվեցան մարդիկը , և դատաւորները հարցուցին թէ ուրիշ եկան , ուր կերթային , և ինչ ըրին անտեղը ասանկ անտօնոր հագուստով : Մարդիկն ալ անոնց ըսին թէ իրենք աշխարհի մէջ օտար և պանդուխտ են , ու կերթանկոր իրենց բուն երկիրը՝ որ էր երկնաւոր Լուսաղէմը § : Եւ թէ իրենք ոչ քաղաքին մարդոցը և ոչ վաճառականներուն պատճառ մը տուին ասանկ բռնաբարել զիրենք և իրենց ճամբայէն արգիլել , միայն թէ ան կրնայ ըլլալ պատճառը որ երբ մէկը հարցուց իրենց թէ ինչ պիտի գնեն , իրենք պատասխան տուին թէ ճշմարտութիւն պիտի գնեն : Բայց անոնք որ զիրենք քննելու զրկած էին , չէին հաւատար թէ ուրիշ բան ըլլան անոնք՝ այլ խենթեր ու խելառներ , հապա թէ չէ՝ տօնավաճառին մէջը ամէն բան տակնուվրայ ընելու համար եկած մարդիկ : Ուստի բռնեցին ծեծեցին անոնք՝ ու ցեխով պըլըջօղեցին , ու ետ

* Ստեփ. 7. 1—8 : Պ. 7. 5—8 : † Յովթ. 4. 4 : Թ. Երեմ. 7. 9 : † Թ. Երեմ. 7. 7, 8 :

* Ստեփ. 37 : † Փիլ. 20, 21 : † Երեմ. 23 : § Երեմ. 13—16 :

քը բոնոր զրին, որպէս զի տօնավաճառին բոլոր մարդոցը խայտառակ ըլլան:

Արդ՝ ատեն մը հոն մնացին անոնք, և ու իցէ մարդու ծաղրաբանութեանը՝ չարութեանը և վրէժխնդրութեանը հնթակայ եղան. մինչև անգամ տօնավաճառին իշխանն ալ բոլոր իրենց պատահածներուն վրայ կը խնդար: Բայց մարդիկը համբերութիւն ընելով, ու բամբասանքի տեղ չի բամբասելով՝ հապա անոր հակառակը օրհնելով, և գէշ խօսքերուն դէմ բարի խօսելով, ու եղած վնասներուն տեղը մարդասիրութիւն ցուցնելով, տօնավաճառին մէջէն քանի մը հոգի՝ որոնք մը նացածներէն հիւր խոհական և անոնցմէ պակաս նախապաշարեալ էին, սկսեցին չելիւ և մեղադրել ան ցած տեսակին մարդիկը իրենց ան մարդոցը բրած անընդհատ բռնաբարութեանը համար: Աստի մէկալները սրտմտութեամբ անոնց վրայ յարձակեցան՝ բանտարդեալներուն նման գէշ մարդիկ սեպելով զանոնք, և ըսելով՝ Թէ մէկալներուն դաշնակիցները կերևանկոր, և անոնց դժբաղդութեանը մասնակից պիտի ըլլան:

Պատասխան տուին անոնք՝ Թէ իրենց գիտցածին նայելով, անոնք հանդարտ և պարկեշտ մարդիկ էին, ու մէկու մը վնասելու միտք չունէին. և իրենց տօնավաճառին մէջը առուտուր ընողներէն շատերը կային՝ որ աւաւել ևս արժանաւոր էին բանտարդութիւն, ու նաև կոճեղներու մէջ դրութիւն, քան Թէ ան իրենց բռնաբարած մարդիկը: Երանկ շատ կերպ խօսքեր անցնէին ետքը իրենց մէջը՝ (որ ատեն մէկալ մարդիկը շատ խմատութեամբ և պարկեշտութեամբ բռնեք էին ինքրդինքնին անոնց առջին) սկսեցին ծածկըվել իրարու հետ, և մէկըմէկու վնասեցին:

Հիմայ աս երկու խեղճ մարդիկը նորէն իրենց քննիչներուն առջևը բերվեցան, և հոն ամբաստանվեցան՝ Թէ տօնավաճառին մէջը եղած վերջին աղմուկը իրենք յարուցած են: Այսպէս՝ չարաչար ծեծ քաշեցին անոնց, ու շղթայներով կապեցին և տօնավաճառին մէջը վեր ու վար պըտըտըցին ուրիշներուն օրինակ և վախ ըլլալու համար, որ չըլլայ Թէ ոմանք անոնց կողմանէ

խօսին՝ կամ ինքրդինքնին անոնց յարեն: Սակայն և այնպէս Քրիստոնեանոր և Հաւատարիմը հիւր իմաստութեամբ բռնեցին ինքրդինքնին, և իրենց վրայ ձգված նախատինքը ու խայտառակութիւնը անանկ հեղութեամբ և համբերութեամբ ընդունեցին, որ տօնավաճառին մէջ մարդոցմէն խել մը հոգի իրենց կողմին շահեցան, (Թէպէտ և մնացածներուն հետը բաղդատելով քիչ էին անոնք): Աս բանս մէկալ կողմը ևս աւաւել բարկութեան մէջ ձգեց. մինչև որ աս երկու մարդիկը սպաննել վճռեցին անոնք: Աստի սպառնալիք մը հանեցին՝ Թէ ոչ բանտը և ոչ շղթաները հերիք են անոնց. հապա իրենց քրած դրկանքին համար և տօնավաճառին մարդիկը խաբէնուն համար պարտին մեռնիլ:

Անոնք նորէն բանտը խրկըվեցան մինչև որ բանը աղէկ մը որոշվի: Աստի ներս դրին զանոնք՝ և կոճեղներու մէջ ամուր մը պնդեցին:

Արդ՝ անոնք աս տեղը իրենց հաւատարիմ բարեկամէն Վետարանիչէն լրածին նորէն միտքերնին բերին, և իրենց պատահելու բաններուն վրայով անոր առաջուց զրուցածներովը հիւրօք հաստատեցան իրենց բռնած ճամբուն և քաշած ներքութիւններուն մէջ: Հիմայ սկսեցին իրար մխիթարել ևս՝ Թէ որուն վիճակին էյնայնէ մեռնիլ, ինքը պիտի ունենայ լաւագոյն մասը: Իւրաքանչիւրը գաղտուկ կը բաղձար՝ Թէ ինքը ունենայ ան պատիւը: Բայց սակայն ինքրդինքնին ամէն բաները կարգադրողին ամենիմաստ տնօրէնութեանը յանձնելով, մեծապէս գոհութեամբ մնացին իրենց եղած վիճակին մէջ, մինչև որ ուրիշ կերպով բանը որոշվի:

Գանք որ յարմար ատեն մը որոշված ըլլալով՝ դուրս հանեցին զանոնք իրենց դատը տեսնալու, ու անոնք դատապարտելու: Երբոր ժամանակը հասաւ՝ Թշնամիներուն առջևը բերվեցան և ամբաստանվեցան: Գատաւորին անունը էր՝ Իշխան Բարիտաւայ: Իրենց վրայ եղած ամբաստանութեան գիրքը իրօք միւլեոյն էին, Թէպէտ և քիչ մը տարբեր էին ձևով: Ասիկա էր ան գիրքերուն մէջը պարունակվածը: Աս մարդիկը՝ առուտուրին Թշնամին և խանդարիչն

են . քաղաքին մէջը աղմուկ և երկպառակութիւն ձգեցին , և իրենց ամենամիտաբար կարծիքներուն դարձուցին ժողովուրդին մէկ մասը՝ մեր Թագաւորին օրինացը անարգութիւն ընելու համար” :

Անտենը Հաւատարիմ սկսեց պատասխան տալ , Թէ ինքը միայն անոր դէմ հակառակ կեցաւ որ ինքըզինքը խիստ բարձրերէն բարձրագոյն եղողին դէմ հակառակ դիրք էր : Աւ ան՝ որ աղմուկ յարուցանելու վրայ կըխօսէր , ես ատանկ բան չեմ ընէր՝ բաւ , բուն ինքա խաղաղասէր մարդ-ըլալով : Աւ անոնք որ մեր կողմը դարձան , մեր ճշմարտութիւնը և անմեղութիւնը տեսնալով դարձան . որոնք միայն չարագոյնէն լաւագոյնի դարձած են : Աւ ան՝ որ Թագաւորին վրայ կըխօսէր , որովհետեւ ինքը Ռէեղեբուլն է մեր Տէրոջը թշնամին , ես բանի տեղ չեմ համարիր ոչ զինքը և ոչ բոլոր իր հրեշտակները :

Անտենը մոնեռիկ մը ելու Թէ անոնք որ ատենը կայնող բանտարգեալին դէմ իրենց տէրոջը Թագաւորին կողմանէ բան մը ըսելիք ունին նէ խնդին երեսն ելան , և իրենց վկայութիւնը տան : Աւտի իրեք հատ վկաներ ներս մտան , այսինքն՝ Ասխանձուր . Անպաշտը և Արդասհաճոյն : Հիմայ . հարցըվեցաւ ասոնց՝ Թէ արդեօք ատենը կայնող բանտարգեալը կըճանչնա՞ն մի , և անոր դէմ ի՞նչ ըսելիք ունին իրենց տէրոջը Թագաւորին կողմանէ :

Ան ժամանակը Ասխանձուր առաջ եկաւ ու ասանկ սկսեց խօսիլ . Տէր իմ , ես աս մարդը շատ ատենէ ՚ի վեր կըճանչնամ , և աս արդարակորով ատենանին առջեւ երդումով կըվկայեմ , Թէ ինքը . . .

Պատասխան . Այնքին — երդում ընել տուէր իրեն :

Աւտի երդում ընել տուին իրեն , և ետքը ըսաւ . Տէր իմ , աս մարդը՝ Թէ և ըստ երեւութին գովելի անուն մը ունի , մեր երկրին մէջը ամենէն անարդ մէկն է . ինքը ոչ Թագաւորը և ոչ ժողովուրդը՝ ոչ օրէնքը և ոչ սովորութիւնը կըսեպէ , հապա բոլոր կրցածը կընէ որ ամէն մարդիկ իր մէկ քանի անիրաւ զաղափարներուն դարձունէ , որոնք ինքը ընդհանրապէս հաւատոյ և սրբութեան սկզբունքներ կըկոչէ : Աւ յատ-

կապէս ես ինքնս անգամ մը իրմէն խեցի որ կըհաստատէր՝ Թէ Քրիստոնէութիւնը և մեր Ունայնութեան քաղքին սովորութիւնները ամենեւին հակառակ են իրարու , ու չեն կրնար միաբանիլ : Աս ըսելով՝ տէր իմ , ինքը չէ Թէ միայն մեր գովանի դործքերը մէկէն կըդատապարտէ , հապա մեզ ալ որ անոնք կըդործենք :

Հիմայ դատաւորը ըսաւ անոր , Թէ՝ Ուրիշ բան մ'ալ ունի՞ս ըսելու :

Ասխանձուր . Տէր իմ , շատ բաներ ալ կընայի ըսել , միայն Թէ ատենին ճանձրութիւն տալ չեմ ուզեր : Բայց Թէ որ հարկաւորի՝ մէկալ պարոնները իրենց վրէպոյթիւնը տալէն հոգը ասոր կեանքը վերցունելու համար բան մը պակաս չի մընալու համար ես իրեն հակառակ իմ ունեցած վկայութիւնս կըշարունակեմ : Այսպէս հրաման եղաւ իրեն որ մէկդի կանգնի :

Անտենը Անպաշտը կանչեցին , և ըսին իրեն որ ատենը կայնող բանտարգեալին վրայ նայի : Հարցուցին ևս Թէ ինչ կընայ զրուցել անոր դէմ իրենց տէրոջը Թագաւորին կողմանէ : Ատքը երդում ընել տուին իրեն . և ասանկ ինքը սկսեց :

Անպաշտ . Տէր իմ , ես աղէկ մը ծանօթութիւն չունիմ աս մարդուն հետ , ոչ ալ կրփափաքիմ ասկից ելել ճանչնալ զինքը . սակայն անցեալ օր իր հետը քանի մը բան խօսելէս աս զիտեմ՝ որ ինքը շատ անօրէն մէկն է . քանզի ան օրը իր հետը խօսելով խեցի իրմէն որ կըսէր՝ Թէ մեր կրօնքը ոչ ինչ է , և անանկ կրօնք մըն է որով մէկ մարդ մը ամենեւին չի կրնար հաճոյանալ Աստուծոյ : Չեր տէրութիւնը աղէկ զիտե՞ տէր իմ , Թէ աս իր զրուցածէն հարկաւ ինչ կըհետեւի . այսինքն՝ Թէ մենք տակաւին ոչինչ բան կըպաշտենք , և տակաւին մեր մեղքերուն մէջն ենք , և վերջապէս պիտի դատապարտուինք : Աւ ահա ասիկա է իմ ըսելիքս :

Ասկէ ետքը Անպաշտայնի երդում ընել տուին , և հրամային որ ատենը կայնող բանտարգեալին դէմ իրենց տէրոջը Թագաւորին կողմանէ ինչ զիտէ նէ խօսի :

Անպաշտայն . Տէր իմ , և դուք ո՞վ ամէն պարոններդ , ես շատ պոտենէ ՚ի վեր աս թշուառականը զիտեմ , և անանկ բաներ

լսեցի իրմէն խօսիլ, որ արժան չէ խօսելու: Վանդի ինքը մեր վեհափառ Թագաւորը Ռեդդեբուդը ծաղը կընէր, և նախատանքով կըխօսէր անոր արժանապատիւ բարեկամներուն վրայ, որոնց անուններն են՝ Իշխան շին Սարդ, Իշխան Սարմնաւոր շաճութիւն, Իշխան շեշտասէր, Իշխան Սնափառութիւն Սիրող, Իշխան Յանկասէր, Իշխան Մզահութիւն, բոլոր մեր աղնուակաւներուն մնացածներովը. և ըսաւ ևս՝ որ եթէ կարելի ըլլար թէ ամէն մարդիկ իր միտքը ունենային, անստենը աս աղնուակաւներուն մէկը չի պիտի մնար աս քաղաքին մէջը: Բակից ՚ի զատ չի վախցաւ ձեզ ալ կշտամբել՝ տէր իմ, որ Հիմայ իրեն դատաւոր կարգըված էք, ամբարիշտ սրիկայ մը կոչելով ձեզ հանդերձ ուրիշ մուրեր քսելով վրանիդ՝ որով կըպըլըշտըկէր նաև քաղաքին աղնուակաւներէն շատերը:

Երբոր աս մարդահաճոյն իր պատմութիւնը լըմնցուց՝ դատաւորը իր խօսքը ատենանը կայնող բանտարգեալին դարձուց՝ ըսելով. «Վ փախտաւան՝ հերետիկոս՝ և նենգաւոր մարդ, լսեցի՞ր թէ աս արժանաւոր հաւատ պարոնները ինչ կըվկայենկոր քու վրայովդ:

Հարապալի. Հրաման ունի՞ք որ ես ալ քանի մը բան խօսիմ ինքըղինքս պաշտպանելու:

Գարապի. Ենդգամ, անդգամ, դուն արժանի չես ալ երկար տալելու, հապա իսկոյն եղած տեղդ սպաննըվելու: Բայց ամէն մարդ քու վրայովդ ունեցած մեր աղնուաւորոյութիւնը տեսնալու համար, լսենք նոյնք ինչ ունիս ըսելու:

Հարապալի. Վախ՝ պարոն Վախանձոտին խօսածին պատասխանը աս կըսեմ՝ թէ ես ընաւ բան մը չի խօսեցայ, հապա աս թէ ինչ կանոն, կամ օրէնք, կամ սովորութիւն, կամ ժողովուրդ որ ամենեւին հակառակ է Վստուծոյ խօսքին, նոյնը ամենեւին հակառակ է Վրիստոնէութեան: Թէ որ ծուր բան մը խօսեցայ ՚ի ասով՝ ցուցուցէք ինծի իմ սխալմունքս, ու ես պատրաստ եմ հոս ձեր առջևը իմ խօսքս ետ առնել:

Երկրորդ՝ պարոն Սնապաշտին խօսածին և իր ինծի դէմ ըրած ամբաստանութեանը

վրայով, ես միայն աս ըսի, թէ Վստուածային պաշտօնին մէջը Վստուածային հաւատք մը պէտք է. բայց սակայն առանց Վստուծոյ կամացը Վստուածային յայտնութեանը Վստուածային հաւատք չի կրնար ըլլալ: Ուստի Վստուածային պաշտամունքին մէջը ինչ որ կըխօսվի՝ որ համաձայն չէ Վստուածային յայտնութեանը, ուրիշ կերպով չի կրնար ըլլալ՝ բայց եթէ մարդկային հաւատքով, որնոր չի կրնար օգտակար ըլլալ յաւիտեանական կենաց:

Երրորդ՝ պարոն Մարդահաճոյին ըսածին վրայով՝ կըսեմ թէ, (ձգելով ան խօսքերը որ ըսվեցաւ թէ ծաղը ըրեր եմ և անոր նման բաներ), աս քաղաքին Թագաւորը բոլոր իր խառնիճաղանձ ամբոխովը՝ իր պաշտօնեաներովը՝ որոնց անունին տըւաւ աս պարոնը, էվելօք կըյարմարին դժոխքը բնակելու քան թէ աս քաղաքին և երկրին մէջը: Եւ արդ՝ Տէրը ողորմութիւն ընէ իմ վրաս:

Նատեն դատաւորը փոքր դատաւորներուն 1 դարձուց խօսքը՝ (որոնք բոլոր ժամանակը մէկ կողմը կայներ էին լսելու և քննելու համար.) և ըսաւ. «Վ պարոններ, կրտսնաք աս մարդը որուն վրայով այսչափ մեծ աղմուկ եղաւ քաղաքիս մէջը: Լսեցիք նաև ինչ որ աս արժանաւոր հաւատ պարոնները իրեն դէմ վկայեցին. լսեցիք ևս իր պատասխանին և խոստովանութիւնը: Ուստի Հիմայ ձեր քաջութեանը կիյնայ տնիկա կախելը կամ անոր կեանքը աղատելը: Բայց ես տակաւին տրժան կըսեպեմ մեր օրէնքին վրայով ձեզի տեղեկութիւն մը տալու:

Սեճն փարաւոնին՝ մեր Թագաւորին ծաւային օրովը կանոն մը եղաւ՝ որ օտար հաւատք ունեցողները չի բաղմանալու և իրմէն դօրաւոր չըլլալու համար, անոնց արու

1. Փոքր Գարապի. Ես ինքն ատաներկու եղուեալ դատաւորներ են՝ որոնք ատենանը կայնած մտիկ կընեն յոնցաւորին դատատանը, ու վերջը իրենք առանձին իրենց մէջը կըսկըսին քննել զատը. և մինչև աս տաններկուքը իրենց մէջը չի մխաբանին, դատաւորը ինքիրմէն չի կրնար դատաւարտել կամ արձրկել ամբաստանեալը:

զաւակները գետը ձգվին * : Կանոն մ'ալ մեծն 'Նաբուգոդոնոսորի օրովը եղաւ՝ որ ինքն ալ իր ծառաներէն էր, թէ մ'ը որ չիյնայ և երկիրպագութիւն չընէ նէ իր ոսկի պատկերին, կրակոտ փուռը պիտի ձգվի † : Ուրիշ կանոն մ'ալ Տիւրոսի օրովը եղաւ որ ո'վ որ ատեն մը իրմէն զատ ուրիշ 'Ստուռոյ մը պաշտօն մատուցանէ նէ, աւելծ ներուն զուրը պիտի ձգվի ‡ : Հիմայ աս ապստամբը աս օրէնքներուն խնդութիւնը կտրեց չէ թէ միայն մտքով (որ անտանելի բան է,) հապա նաև խօսքով ու գործքով ալ, որ հարկաւ անտանելի բան պիտի ըլլայ : Ժարառնին օրէնքը չարքը արդիւն լու մտք եղած էր՝ որ ատեն տակաւին չարիք մը երևան չէր ելած, բայց հոս չարիքը երևան ելած է : Երկրորդին ու երրորդին վրայով՝ կրտսնաք որ ինքը մեր կը բռնքին դէմ կը հակառակի . և իր խոստովանած քրէական յանցանքին համար մահու մեռնելու արժանաւոր է :

'Նաոտեն տասներկու քները դուրս ելան, որոնց անուններն էին՝ Պարոն Կոյր, Պ . Ոչ բարի, Պ . Չարատէր, Պ . Յանկասէր, Պ . Յոփակեաց, Պ . Կամակոր, Պ . Բարձրամիտ, Պ . Թշնամի, Պ . Ստախօս, Պ . 'Նիգթութիւն, Պ . Լուսատեաց, և Պ . 'Նհաշտի . որոնց ամէն մէկը իրենց մէջը իր աւանձին վճիւր զոռացեց, ու ետքը բոլորը մէկէն վճռեցին որ մահապարտ հանեն զինքը դատաւորին առջևը : Եւ նախառաջին իրենց մէջը 'Պարոն Կոյր՝ որ առաջնորդն էր, ըսաւ . Ես պայծառ կրտսնամ որ աս մարդը հերետիկոս է : Ետքը Պ . Ոչ բարին ըսաւ . Թող կորսրվի ասանկ թշուառական երկրիս վրայէն : 'Նոյ՝ ըսաւ Պ . Չարատէրը . քանզի բուն իր դէմքը ատելի է ինծի : 'Նիկէ ետքը Պ . Յանկասէրը ըսաւ . Ես բնաւ չեմ կրնար տանել զինքը : Ոչ ալ ես ըսաւ Պ . Յոփակեացը . քանզի ինքը միշտ իմ բռնած ճամբաներս կը պահաւորակէր : Կորսնցուցէք ատիկա, կորսնցուցէք ատիկա, ըսաւ Պ . Կամակորը : Թշուառական գծով մին է ինքը . ըսաւ Պ . Բարձրամիտը : Իմ սիրտս ատոր վրայ կուռենակոր . ըսաւ Պ . Չարութիւնը : Չարագործ մէկն է . ըսաւ Պ . Ստախօսը : Կախե-

լը բարերարութիւն ընել է իրեն . ըսաւ Պ . 'Նիգթութիւնը : Եկէք անոր կեանքը վերցունենք մէջ տեղէն . ըսաւ Պ . Լուսատեացը : Վերջը Պ . 'Նհաշտի ըսաւ . Թէ որ բոլոր աշխարհ ինծի տրվելու ըլլար, չէի կրնար իր հետը միաբանիլ . ուստի եկէք շուտով մահապարտ հանենք զանիկա : Բաւժնուն պէս ըրին . և հեռուապէս իր դատաւարութեան վճիւր խնդն ելաւ՝ թէ իր կեցած տեղէն իր եկած տեղը տարվի, ու հոն ինչպէս խիստ անողորմ մահ մը կրնայ հնարվիլ նէ անով կատարվի :

Ուստի դուրս հանեցին զինքը որ իրենց օրէնքին հրամայածին պէս ընեն իրեն . և առաջ ծեծեցին զինքը, ետքը ապտակեցին, անկէ ետեւ դանակներով իր միսը խոցոտեցին, ետքը քարերով քարկոծեցին, վերջը իրենց թուրերով ծակծակեցին, և ամէնէն ետքը ցիցին վրայ երեցին մոխիր ըրին զինքը : 'Նհա առանկ հասաւ Հաւա տարիմը իր վախճանին :

Հիմայ տեսայ՝ որ ժողովրդոց բազմութեանը ետեւ մէկ կառք մը և զոյգ մը ձի կայնած Հաւատարիմին կրտսնային, որ (իր թշնամիները զինքը սպաննածին պէս) աւոր մէջը յափշտակվեցաւ և փողերու ձայներով ամպերուն մէջէն խնայ վեր տարվեցաւ երկինքին դրանը խիստ մօտ ճամբով : Բայց 'Քրիստիանոսին քիչ մը թոյլտուութիւն ըլլալով նորէն բանտը դրվեցաւ, և ատեն մը հոն մնաց : Բայց ան՝ որ ամէն բաները կը կառավարէ, անոնց բարկութեան զօրութիւնը իր ձեռքը ըլլալով անանկ կարգի դրաւ, որ 'Քրիստիանոս անանգամին անոնց ձեռքէն փախաւ և իր ճամբան գնաց :

Մահ :

Թէ որ կուգես աղնուութեամբ մեռնիլ, թող քու մարմնութիւններդ քեզմէ առաջ մեռնին : Եւրոսի ան մարդուն որ աս կեանքիս գործառնութիւնները իր մեռնելէն առաջ կը լմնցունէ, որ երբոր մահուան ժամը գայ նէ ուրիշ բան չունի ընելիք, բայց մեռնիլ, որ չի բաղձար ուշանալ, քանզի ժամանակը ալ իրեն պէտքը չէ :

Երկարագոյն կեանքը երջանկագոյն կեանք ըլլալ մի՞ համարիր լաւագոյն գործածված կեանքն է որ լաւագոյն պատիւ կընծայէ մարդու :

* Եւրոսի . ա . 22 : † Եւրոսի . 7 : 6 : ‡ Եւրոսի . 7 : 7 :

(Թեպետի շարի պատկերը :

Ըս գլուխին սկիզբը դրված պատկերը հին Լազիպտոսի Թեպետ քաղաքէն բերված քարէ պատկերին ծրինակն է, որուն վերի գծադրութիւնները կը ցուցնեն Լազիպտացւոց երրորդութիւն չաստուածը՝ այսպէս . Սիւրիա ընդհանուր հայր, կամ ամէն բանէրուն արարչական պատճառը . Իսիս՝ տիեզերական մայր, և Հորոս իրենց որդին իրենց միաստան զօրութեան կամ ներգործութեան յայտնութիւնը :

Լուաջներ իբր աջ ձեռքը մէկ ճանկ մը կամ գաւաղան մը բռնած է՝ ու իր ձախ ձեռքը խաւրաղան մը, որ կը նշանակեն ան պատիժը՝ որ ինքը իր ժողովրդոցը կուտայ :

Իսիսի պատկերին մէջը նշանաւոր բան մը չի կայ . բայց Հորոս մարդու գլուխ ունէ՝ նալու տեղը՝ բազէի գլուխ ունի, որ կը ցուցնէ ան չաստուածին տարապայման արթնութիւնը և արագութիւնը՝ իր արարածներուն պակասութիւնները տեսնալու և հողալու համար :

Հին Կտակարանի սահմանադրութեայը արժողութեանը վրայով աւելի զօրաւոր ապացոյց մը չի կրնար գտնուիլ՝ քան թէ ան ճշմարտութիւնը՝ թէ աշխարհի բոլոր ազգերը ան սահմանադրութիւններէն փոխ առին իրենց կրօնական կարծիքները և արարողութիւնը : () Երեսնակի աղագաւ Լըրոր-

զուժեան վարդապետութիւնը՝ որն որ հինաց
նշանակեցինք, իրարմէ շատ հեռու և ուրիշ
մասերուն բոլորովին իրարմէ տարբեր եր-
կիրներու խիստ շատերուն մէջը բնգունված
է : Հնդկաստանցոց երրորդութեան շատ
ուսածը է՝ Պրամա, Սիշու, և Սիվա :
Քաղցէացոց Մատուածաբանութիւնը իրեք
սկզբնապատճառ բլալ կրխոտոյմաներ :
Պարսիկները իրեք Միթրայի պաշտօնը կը
սորվեցունէին ժողովրդոց : Շեաբօնցիք
Լըւթիւր իբրև Մատուածութիւն նշանա-
կող կըգործածէին . ու Սիպէրիայի անա-
պատներուն մէջը հին դրամ մը գտնուեցաւ՝
որուն վրայ՝ ի պատիւ Երբեակ և Սի Մատ-
ուածութեան մէկ խօսք մը տալով էր : Զի-
նաստանի մէջ ևս աս վարդապետութիւնը
կայ . քանզի ատ երկրին ժողովուրդը կըհա-
ւատա թէ մէկ ծայրագոյն Մատուած մը կայ՝
որ ամէն բաները ստեղծեց, և անոր բնու-
թեանէն երկու ուրիշ կառավարողներ կան՝
որ իր հետը կըկառավարեն, մէկը վերի ու
մէկալը վարի կամ անդնդային աշխարհին
վրայ : Եւ Պուրկիս կըսէ՝ « Զինաստանցիք
աւտովանց երաշխուն երեսնին արևելքը
կըգարցունեն, ու ձեռքերնին իրար կապած
կըսեն, Երրորդութիւն Մատուած՝ միզ իր
օրէնքին մէջը պահէ » : Եւ որ աշխարհի մէջ
ևս աս հաւատքը կայ . քանզի հաբաւային
Մեթիլեացիք իրենց թանկա—(թանկա կամ
Երբեակ և Սի Մատուածը կըպաշտեն :

Դատարկ տեղը աշխատեցաւ անհաւա-
տին մէկը ստիպել՝ թէ « Բնութիւնը Եր-
րորդութեան վարդապետութիւնը չընդու-
նիր » : Եւ որովհետեւ հաւանականաբար մէ-
կը չի պիտի տարակուսի անոր վրայ, վասն
որոյ կըհետեցունենք թէ աս հաւատքը որ
այսչափ բնդհանրապէս տարածված է,
պէտք է որ բնութեանէն շատ բարձրագոյն
մէկէ մը յայանքված բլայ : Սարմինը ու
արիւնը կարող չէր անկեա յայանել . սու-
կայն ճշմարտութեան գրվածքները լեցուն
են անով, և միայն անոնցմէ կամ զբաւոր
օրէնքին տրվելէն տուաջ նահապետներուն
եղած Մատուածային յայտնութեան պէտք
է հանել անոր ծանօթութիւնը : « Սկիզբէն
ստեղծեց Մատուած երկինքը ու երկիրը »
կըսէ Մովսէս . ուրտեղ կըցուցվի թէ աս
գործին ստեղծողը Մատուած է : Եւ չլօհիմ

որ Երրորդացոց լեզուին մէջ յոգնակի ա-
նուն բլալով՝ կիսնացունէ թէ Սուրբ Երրոր-
դութիւնը գործակից էր արարչագործա-
թեան մէջ, Հայրը իբրև ամէն բարու
թիւններուն հիմը, Արդին իբրև Հօրը ի-
մաստութիւնը, և Սուրբ Հոգին իբրև կա-
րողութիւն Հօր և Արդւոյ :

Գծագրութեան մէջը աս Լոգիստական
երրորդութեան առջևը մէկը նկարված է՝ որ
ամանի մը մէջինը նուէր կըմատուցանէկար
չատուածին : Ինքը կենդանիի մորթ մը իր
վրան աւած է, ան նկարագրութիւններուն
պէս՝ որ Սմուէօ Շամբօլիօնը կարծեց թէ
Մանէթօյի հովիւ թագաւորները կըցուցը-
նէ, և իր ձախ ձեռքը վրան աւած մորթին
թաթերուն մէկը բռնած է : Խիստ հաւանա-
կան է որ աս արեւոտարկու անձը Լոգիստոսի
երկիրը չորս կողմէն պատող անապատնե-
րուն մէջի տուանց օրէնքի իշխաններուն մէ-
կը բլայ, որ Թէպէտի յաղթականի մը քա-
ջութիւնովը բռնադատված է աս սողային
չատուածին սեղանին առջևը պաշտօն մա-
տուցանելու՝ Քարնաքի մեծ տաճարին
պատերուն վրայի նկարներուն պէս, լինչ
պէս որ յիշեալ Գաղղիացի հռչակաւոր
Ճամբորդը ստորագրած է :

Գծագրութեան մէջը վարի նկարները ևս
կերևան թէ նոյն գործին պատառած են,
թէպէտ և որոնց որ նուերները կրմատուց-
վին իրենց վրայ չատուածութեան նշաննե-
րուն մէկը չունին : Եւ նկարներուն մէկը՝ որ
բոլորովին աննազ և անձածկոյթ գլուխ ու-
նի, կարելի է որ տաճարին մէկ քահանայ
ցուցնէ . քանզի Հերոդոտոս կըսէ՝ թէ
Լոգիստոսի մէջ աս իշխանաւորները ուրիշ
երկիրներուն իշխանաւորներէն կըտարբե-
րէին կարճ մաղ ունենալով, կամ բոլորո-
վին գլուխնին գերծած բլալով . և ասիկա
հաստատված է քննութիւն բնելով ան
մուկիաները՝ որոնց վրայի նշանագիրները
ցուցուցած են թէ իրենց օրովը քահանայա-
թեան պաշտօնի մէջ ծառայեց են իրենք :

Եւ քարէ պատկերը որ ստորագրեցինք՝
Լոգիստոսի Թէպէտ քաղքէն Բնդհանուր
ված է Լոգիստոսի մեռնող բնդհանուր
Քանաթօլին Հէնթի Սօլթ Բնդհանուր
բը, որուն աս երկրին հնութեանցը վրայ
ունեցած գործնական փոյթը մեծ էր : Եւ

մերոս 2500 տարի չափ առաջ շատ գեղեցիկ ստորագրութիւն մը ըրաւ աս քաղաքին վրայ: Հաւանականաբար Նաւուա մարդարէին յիշած Նով—Վմին, ըստ մեզ Ովն քաղաքը պիտի ըլլայ (Նաւուա. 7. 8—10): Նրեմիս և Նգեկիէլ ալ աս նոյն անունովը քաղաք կըլիշեն, և արտաքին պատմութիւններն ալ մեզի կիմացունեն թէ երկու և զույց իրեք քաղաք կային որ Հոյները կը կոչէին Վիտապոլիս, որ նոյն բանը կընշանակէ. այսինքն՝ Վրամաղգի կամ Վմինի քաղաքը: Վարէ պատկերը 20 մատ բարձրութիւն ունի ու 14 մատ լայնութիւն, ու հիմայ Նագղիայի մէջ է՝ ինչպէս որ ըսինք:

Հիւանդանոց կենդանիներու:

Նոկատանի Սուրաթ քաղքին մէջը երեւի Հիւանդանոց մը կայ: Նսիկա մէկ ընդարձակ տեղ մըն է չորս կողմէն բարձր պատերով շրջապատած, ու զանազան դաւիթներու կամ բակերու բաժնուած կենդանիներուն յարմարութեանը համար, որոնք հիւանդութեան ատեն շատ աղէկ խնամով կընայվին հոն, ու տարիքին առնելով տը կարանալուն խաղաղաւէտ ապաստարան մը կըդառնան ան տեղը: Նրբոր կենդանիի մը մէկ անդամը կտորի, կամ ինչ և իցէ կերպով կարող չըլլայ իր տէրջը ծառայելու, իր տէրը հիւանդանոցը կըտանի զանի. ու ինչ ազգէ կամ աղանդէ ըլլայ մարդը՝ իր հիւանդը ամենեւին չի մերժովելով ներս կընդունի: Թէ որ կենդանին աւողջանայ՝ տէրը իշխանութիւն չունի ետ ուղեւոր անիկա, հապա որչափ ապրի նէ հիւանդանոցը պիտի մնայ ու ջուր պիտի քաշէ ան կենդանիներուն համար, որոնք ծերութեամբ կամ հիւանդութեամբ տկարացած ըլլալով իրենց ջուրը չեն կրնար իրենք քաշել: Եւ տեսնալու երթալուս հիւանդանոցին մէջը կային ձիեր՝ ջորիներ՝ եզեր՝ ոչխարներ՝ այծեր՝ կապիկներ՝ հաւեր՝ աղանիներ՝ ու զանազան թռչուններ. ասոնց հետք ծեր կըլիայ մ'ալ կար, որուն համար հաստատեցին թէ եօթանասունըհինգ տարի հիւանդանոցին մէջն է եղեր: Վմէնէն զարմանալի բակը ան էր՝ որուն մէջը կային մանր ու խոշոր

կրիայ. խոստաղ:

մուկեր, մլուկներ, և ուրիշ գարշիլի գեռուններ: Հիւանդանոցին վերակացուն շատ անգամ փողոցներուն մուրացկանները ստակով կըբռնէ որ գիշեր մը լուերուն՝ ոջիլներուն և մլուկներուն մէջը պառկին, ան պայմանովը՝ որ առանց արգելք մը տալու թող տան անոնց որ ազատաբար իրենց խնջոյքը վայելեն: Սուրաթի աս հիւանդանոցը իրմէն դուրս ալ շատ կալուածքներ կամ գետիկներ ունի անտկար և հիւանդութեան աւողջացած կենդանիներուն համար, որոնց օդափոխութիւն ընելը և ան տեղի խոտերը յարմար կըսեպի:

Նիսարդանի խոտաշատութիւն:

(Ստունայի դուքսը՝ որ Նաբօլիի փոխարքան էր, Պարսէլոնա քաղքէն անցնելով անոր թին մտաւ, ու գերիներուն մէջը պըտըտելով՝ շատերուն կըհարցունէր՝ թէ ինչ յանցանքով բռնովեր էին: Վմէն մէկը կերպ կերպ սնտոի պատճառանքներով ինքզինքը կարգարացունէր. մէկը կըսէր՝ թէ թշնամութեամբ բանտարգըրված է, մէկալը՝ թէ դատաւորին կաշառք ուտելովը. և այսպէս ամէնն ալ առանց յանցանքի անիրաւութեամբ բանտարգըրված կըցուցունէին ինքրորդներին: Վերջապէս դուքսը մէկ բիրտ փոքրահասակ սև մարդու մը քովը եկաւ՝ և հարցուց անոր թէ ինչ պատճառով հոն դրված էր ինքը: «Տէր իմ, պատասխան տըւաւ մարդը. չեմ կրնար ուրանալ որ ես արդարութեամբ աս տեղս դըրված եմ. քանզի ստակի կարօտութիւն ունենալով թարսիծնայի մօտերը քսակ մը գողցայ սովամահ ըլլալէն ինքրորդնս պահելու համար»: Գուքսը աս խօսքը լսելուն՝ իր ձեռքի գաւաղանովը երկու իրեք անգամ անոր ուտերուն զարնելով՝ ըսաւ. «Վնըգդամ, այսչափ պարկեշտ ու անմեղ մարդոցը մէջ ինչ բան ունիս դուն. դուքս էլիր անոնց ընկերութեանը մէջէն»: Նոր վրայ աղատութիւն տրվեցաւ ան խեղճ անձին, բայց մէկալները թիւն մէջը աշխատելու մնացին:

Սլուկն. խոստաղիկէ: Նու. փերէ: Թի. քիւրի: